

“Egy lépéssel mindig lemaradtam az üdvösségről”

Beszélgetés Szávai Istvánnal, a Szolnok megyei Művészeti Iskola igazgatójával

Mielőtt a beszélgetés kezdődött, a szomszéd teremben voltál, ahol Szabó Imre diákjainak a kiállítása van. Fényképeztél. Elcsened az ötleteit?

Ez nem lopás. A tudás, ha elveszed, azért megmarad annak is, akitől való. Üzleti érdek pedig itt nincs.

Amúgy meg nincs benne semmi furcsa. Ha egy hegesztő bemegy egy másik hegesztő műhelyébe, rögtön szétnéz, hogy ott mi van, és ha lát valamit, akkor elviszi. Szabó Imre meg, aki most talán az ország legjobb működő rajztanára – mert hát én már nem működöm, és ezért, de akkor is jobb volt, amikor még tanítottam, mert... sok ok miatt – ezért természetes, hogy ha az Alternatív Közgazdasági Gimnáziumba jövök, mindig találok valami fényképezni valót, mert mindig kitalál valami újat, mindig kihoz a diákjaiból valami szépet.

Különbén is, hogyne fényképeznék, ha rajztanár vagyok, és egy másik rajztanár produkcióját látom. Bár a szakmára ez azért nem jellemző, mert van művészi irigység, meg mindenféle lelki defektusai vannak a rajztanároknak. Én ezeket a primitív lelki defektusokat már levetkőztem... Nekem most már bonyolultabb defektusaim vannak.

Aztán odahaza gyönyörködsz a képekben?

Nem, beépítem a magunk dolgaiba. Most mi is foglalkozunk papírmunkával, művész könyvekkel, és ezeket a képeket meg tudom mutatni mintának. Ha hazamegyek, leülünk a kollégáimmal a számítógép elé, megnézzük együtt, hogy a Szabónál mit láttam, elrakjuk CD-n, meg ott marad a gépen is, és ha valamelyikünk legközelebb papír könyveket szeretne előállítani, csak behívja a készüléshez. Így a készülés csak néhány perc lesz. Átfuttatjuk, aha, igen, akkor egy kis tapétaragasztót belenyomni, megturbózní, és mehet az óra.

Kollégák diákjainak munkáiból már több tízezer képem van a számítógépen.

Találtam egy kifejezést, ami talán jellemez téged. Pedagógiai nagyvállalkozó vagy. Bármibe fogtál, sose maradtál meg annak természetes határai között. Mindig világesemény lett belőle. Nem abban az értelemben persze, hogy szeretted volna, ha világesemény lesz, vagy hogy a világ valóban felfigyelt volna rá. Hanem valahogy a kezeid között a dolgok, tervek, programok nagyra nőttek, furcsa történetük támadt. Olyasmik születtek ezáltal, amik önmagukban mint teljesítmények is rendkívüliek és meghökkentők. Hogy működött ez, mi volt a mozgató?

Van az a nagy tekercs, amin kimetszettétek a Kalevalát, 27 méter hosszú, egy méter széles papíron van az ősi finn történet kinyomtatva. Három dúrcról készült a nyomat. Ezelős vállalkozásnak tűnik. Már magában az, hogy felső tagozatos rajzórán elhangzik az egész eposz. Merthogy sem irodalomórán, sem az egyetemen nem hangzik el. Sehol nem hangzik el az egész Kalevala. Hol van már annyi idő és annyi csend?

Az általános iskolás gyerekek meghallgatták? Elolvasták? Hogy zajlott ez?

Szinte még csata közben vagyok. Tolsztojnak van egy kis szösszenete, hogy mennyire más egy csatát belülről, mint kívülről, évek múlva áttekinteni. Utólag már mindenki nagyon okos. De onnan belülről semmit nem látni, csak ordítás, káromkodás, innen rohan valaki, onnan rohan, és az se biztos, hogy ki győzött, hanem valahogy vége van, és napok múlva derül ki, mi a helyzet, ki nyert.

Mostanában kezdek úgy visszagondolni ezekre a régi időkre, mint amik már tényleg elmúltak. Bár ma sem tudom igazán, hogy a Kalevalát miért hallgatták meg végig a gyerekek. Én csak néhány versszakot akartam felolvasni belőle, de rajzolás közben Rácz István fordítása valahogy annyira megfogta a gyerekeket – többségük a gyermekvárosból meg a lakótelepről való –, hogy folytatni kellett. Ehhez szükség volt arra is, hogy rájuk ordítsak, ha dumálnak, mikor én verset mondok. Ha az ember tanárként verset mond, akkor a gyerek ne szólaljon meg. Amúgy nem sok mindenért ordítok.

A Kalevala 9 négyzetméter linó, de például Kiss Anna verseit 150 négyzetméterben metszettük ki. És azok se csúnyák, sőt, talán szebbek is. Csak hát a Kalevala az mégis a Kalevala.

Talán azért lettek ezek a kezdeményezéseim nagyvállalkozássá, mert nagyon szegényes, ingerszegény, szeretetszegény környezetben születtek. Én valamiféle vezérhím voltam ott az iskolában. Ha nem lettem volna annyira egyedül, akkor egyik akcióm sem lett volna akkora durranás. De volt egy tér, volt egy rajzterem, ahol voltak eszközök, volt egy domináns férfi, aki azért szeretetteljesen is viszonyul a gyerekekhez, aki tényleg csak akkor ordít rájuk, ha a versnél közbeszólnak, amúgy leül a lépcsőn melléjük, és nem vágja nyakon őket, ha elküldik az anyjába, amikor éppen valami bajuk van, és rosszul szólt hozzájuk.

Egyébként abban semmi rendkívüli nem lenne egy normális világban, hogyha 350 gyerek jár be a rajzórákra, akkor az a 350 gyerek, három-négy kivételtől eltekintve, normális képet rajzoljon meg metsszen.

Mert azért egy-két gyerek mindig van, aki aktuálisan annyira össze van omolva, annyira maga alatt van, hogy nem tud dolgozni. A Kalevalánál nem tudom hány volt, a Kiss Annánál egy lány volt, aki megtagadta a munkát, és kihúzódott közülünk, de a végén ő is csak metszett valamit.

Egyébként dilettáns nagyvállalkozó vagyok. A *Kapcsolat könyv*, a tanári kézikönyvem sem itt kellene, hogy tartson. Nem jutott nekem arra időm, energiám, hogy ami történt az iskolában, ami rajzórakon értékként keletkezett, didaktikai értékként, erről publikáljak, ennek közvetítését menedzseljem.

Azt nem mondtam, hogy sikeres vállalkozó vagy.

Most a másfél évtizedes nagy vállalkozásunk, a *Magyarország gyerekszemmel* éppen eléggé borotvaélen táncol, kérdéses, tud-e tovább menni, de nem vág földhöz, ha elakad.

A napokban költöztünk át a művészeti iskolával egy új helyre, és le kellett vegyem a táblát. Ha ezt véglegesen le kellene vegyem, és mától csak nyugdíjas óraadó tanár lennék, az sem érintene érzelmileg. Mert az igazi nagyvállalkozás nem az, hogy működik a művészeti iskola, és négy linónyomó gépünk van a grafikuműhelyben, és mi minden még, hanem az, amikor a Szántó Saci mellé leülök a lépcsőre vagy a székre, és néhány mondatban megbeszélünk valami olyat, ami mind a kettőnk életében fontos. Vagy legalábbis neki fontos. Ez a nagyvállalkozás, amelyet számtalan kollégám művel, csak náluk valamilyen szerencsétlen körülmény folytán ez nem válik nyilvánossá, nem áll össze egy nagy metszetté. Mert például technológiailag nem felkészültek rá.

Nekem, mint iparos emberek gyerekének, az oktatástechnológia az anyanyelvem. Tudom, hogy azt óra előtt kell végiggondoljam, nem menet közben, hogy a fénynek merről kell esnie a beállításra. Óra előtt kell előkészítenem az anyagokat, eszközöket, csiszolópapírt, ~~bekapcsolnom az elszívóberendezést megéleznem a vésőket~~, és így tovább. Kollégáim közül nagyon sokan elakadnak a technológiai feltételeknél. Nem tudják előteremteni a linóleumot, a nyomdafestéket, nem tudják, hogy a Budacolorban pénzt fizetnek azért, hogy a veszélyes hulladék megsemmisítőbe kivitethessék a maradék nyomdafestéket, hanem elmennek a boltba, és 20-30 ezer forintért megveszik az ingyen megszerezhető festékmaradéknak a töredékét. Ilyen apróságok magyarázzák ezeket a nagyvállalkozásokat.

És belülről? Mi működteti őket? Van erre már némi rálátásod, hogyha már nyújtásként is el tudod képzelni magad.

A gyerekek megeszik az idegeimet, ha unatkoznak az órán, csak ennyi a magyarázat. Mikor tanítani kezdtem, nem akartam tanítani, megváltó pedagógus lenni. Az első 2-3 hónapban Zagyvarékason a saját képeimet festettem. (Nagyon vacak képek voltak!) Művész akartam lenni, csak ugye a gyerekek kezdtek rosszkodni az órán, hiába voltam fiatal, hosszú hajú, a helyi válogatott csatára, jóképű, az első néhány ájult óra után csak jött az, amire számítanom kellett volna, amit Németh Lászlótól tudhattam volna már, hogy vége lesz a mézesheteknek, megszokják a figurámat, jönnek a rosszkodások. Muszáj volt kitalálni valamit, hogy lekössem őket, hogy nyugton maradjanak.

Bármit egyébként, voltak olyan életszakaszaim, hogy bármit. Mondjuk, fasiszta rohamosztákosokat nem képeztem volna belőlük, de ettől feljebb bármit hajlandó lettem volna megcsinálni, csak maradjanak már nyugton, ne kelljen ordítani rájuk, ne kelljen nyakon vágni őket, ne kelljen sírva kirohannia a teremből, vagy nekik, vagy nekem. Huszonvalahány éve volt ez, akkoriban az ember nagyon óvatosan volt, ebben a hamis világban nehogy legyen valami pedagógiai programja, *“rejtőzik itt a lélek, vadra hasonlít, vadra, a hóba rejtett csapda bekapja”*, valami ilyesmit ír Nagy László. Akkor mindenki mindenkiben, önmagában is csapdát szimatolt. Tudatos tervem nem volt, hogy márpedig a gyerekeket meg akarom tanítani Vajda Lajos képkalkotó technikájára. Láttam, hogy Szabados Árpádék meg a többiek mi mindennel próbálkoznak, láttam, hogy a Barcsay könyvben mik vannak, mit lehet abból adni a gyerekeknek, hogy érdeklődjenek, meg a kapcsolatunk is guruljon tovább.

De hát az is logikus lett volna, hogy ha a gyerekek untak téged, akkor te is meguntad volna a gyerekeket, és otthagyd az iskolát. Miért maradtál?

Hova mentem volna? 78-ban? Népművelőnek? Szervezzek eseményeket, legyek jóban a világgal, és igyam el az eszemet? Ismertem a Vargha-Kamarás-Bánlaci-féle olvasótábori mozgalmat, mentem volna el oda, gyönyörűeket mondani magunkról, a fellegekben járni, aztán húsz szinttel alább zuhanni? Benne voltam a *Játszóház* mozgalomban. Ott is ugyanez volt, nagy humanisztikus ideológiai lózungok, meg egy kis agyagózás. Egyszerűen nem volt hova menni.

Tehát ha ma lennél fiatal, akkor eszed ágában sem volna tanítani?

Nem tudom, mert lehet, hogy nem is vagyok másra alkalmas. Csak rácsodálkozni valamire, aztán rögtön odafordulni a mellettem ülőhöz, hogy figyelj, nézd már!

Merthogy önmagamnak kevés vagyok az élményhez. Ez egy alapvető tanár típus, aki önmagát kevésnek érzi, és valakit mindig be kell vonnia az élménybe.

Lehet, hogy nincs bennem annyi kitartás, hogy valami másra vállalkozzam. Iparos családban nőttem fel, fűrészgépeztem középiskolás koromban, tudom, mi az a gazdasági vállalkozói életpálya. Nehéz most elképzelni, hogy menne-e nekem az az életet, valamire ráhajtani, mellette nevelni a gyerekeimet, télen járni a sípályákra, nyáron evezni, okosan kiszakítani egy-egy kis szabadidőt.

Az egyik kollégámnak épp mostanában vázolgattam, hogy amiatt, mert nem lesz tanár – grafikusként jött hozzánk, a gyerekekkel nem nagyon találta a hangot, és bocsánatkérően jelezte, hogy ezzel az évvel befejezi, elmegy ötvösnek –, még élheti az életét. De nekem ez nem nagyon menne. Kiválóan érzem magam tanárként, és akkor is jól érezném magam, ha nem dísztanár lennék. Mert alighanem én vagyok most az ország legkellemesebb állásában lévő pedagógusa, mintha csak címzetes igazgató volnék, valójában mindent elvégez helyettem az iskolatulajdonos, nekem csak ott volna dolgom, ahol bele kellene nyúlni a pedagógiai történetbe, de hát a tehetségtelen tanárokat főleg piszkálni, a tehetségeseket meg nem is szabad, így aztán egy magamfajta iskolaigazgató valószínű az iskola legfeleslegesebb embere. És ez nagyon kellemes, nézni kívülről a saját iskolát, mely ráadásul egy új hazai iskolatípus, a művészeti iskola egyik példánya. Ezek az iskolák rohamléptekkel próbálják behozni a hátrányt a létező iskolarendszer rémségeivel szemben, s ha lehet, máris felülmúlni. Egy csodálatos kaland lehetett volna, de valójában egy vérfagyasztó látvány, ahogy ez az iskolarendszer alakul. Látom belülről, kívülről.

Nem vagyok lépéskényszerben. Szakmailag ideális állapot.

Olvastam egy szöveget tőled, amiben elmesélted egy munkanapodat, fél 8-kor kezdődött és délután 6-ig folyamatosan tétlenkedtél. Be volt pontosan osztva, hogy mikor, hol, kivel mit intézel. Egyszer megnéztem ezt élőben is, az nagyjából ugyanúgy zajlott. Meg akartál valamit mutatni, közben háromszor megálltunk egyéb elintézendők miatt; ami be volt rakva az autóba, azt le kellett adni, mást meg be kellett pakolni; adódott közben egy-két személyes, egy-két telefonos konzultáció is. Lehet, hogy igazgatóságodat úgy éled meg, mintha nem is volna dolgod, de azért olyan nagyon nem éreztem fölöslegesnek azt, ami vagy most éppen, merthogy iszonyú sokat dolgozol, nem?

Műhelyvezetőként, mert azért van egy műhelyem az iskolán belül, egy terem, ami az enyém, meg tagozatvezetőként, mert az iskolánk tagozatokra oszlik, és én is vezetek egy tagozatot, segítségképpen, mint idősebb kolléga. De olyanfajta vezetői feladataim nincsenek, hogy az iskola balesetvédelmi jegyzőkönyvét kellene elkészítenem, jogszabályokat kellene böngészni, vagy le kellene adnom mindenféle statisztikákat. Egy iskolaigazgató négy órát adminisztrál naponta. Nekem az adminisztratív tevékenységem évente négy óra. A többit az iskolatulajdonos végzi. Ha én vezetőként valamit teszek, azt csak azért, mert nem tehetek mást. Szólok, ha azt látom, hogy valamelyik tagozatnál elfogadhatatlan pedagógiai történet zajlik. De mivel független tagozatokból áll az iskola, ezért ez sem utasítás. Megmondom Annának, hogy az én nézőpontomból náluk mi minden rossz, s hogy ha így megy tovább, néhány éven belül egyedül marad, hiszen már a negyedik fiatal kollégája marad el mellőle. De rá van bízva, hogy megfontolja-e az érveimet. Ha nem, azt mondom a fiatal kollégának, aki a negyedik a sorban, hogy nézd, ez van, ha Annával nem tudsz dolgozni, menj el. Mi más történhetne? Ha komolyan vesszük, hogy a művészeti nevelés alapja a felnőtt és a gyermek közötti személyes kontaktus, akkor nem lehet formalizálni, uniformizálni

az iskolát, még akkor sem, ha tudom, hogy az én uniformisom szabadabb, az egy selyemkimonó, más meg szűk egyenruhát ad a gyerekekre, én a gyerekeim nyolcvan százalékát jól be tudom vonni a munkába, ő meg csak a húsz százalékát, ezt mégis rá kell bízni az adott tagozatvezetőre, az adott tanárookra. Az adott városra, önkormányzatra, szülőkre, arra a körre, amelyik azt az iskolát ténylegesen működteti. Én a központból nem tudok működtetni.

A másik dolog, ami a kérdésedben van, hogy olyan sokat dolgozom, az nem mond ellent annak, hogy jól érzem magam, mert én szeretem ezt a világot, szeretem a gyerekeket, meg a képzőművészetet, meg a fiatal és az idős kollégáimat – ezt az Annát is nagyon szeretem. Ha megyek a MÉH mellett és bemegyek, hogy nincs-e valami, ami nekünk jó lenne, az is egy kellemes dolog. Az nekem nem nyűg, hogy lám, a *Kapcsoló könyv*ön kéne dolgoznom, ehelyett a MÉH-be megyek, és rakom be az autómba a hulladék papírokat. Jézus mondja, hogy *“amit a legkisebbel nem cselekedtél meg”*, és ezt tényleg így élem meg, nem gondolom azt, hogy amikor Heller Ágnes szöveget olvasok, vagy amikor rossz újságpapírokat rakok be az autómba, az két különböző szintű tevékenység. Ugyanannak a nagy világegésznek a része mindkét cselekvés.

Most, a rövid bemutatkozás után, kanyarodjunk a történet elejére.

Kezdjük a legelején? Rendes kis falusi gyerek voltam, aki ugyanúgy felnőtt, mint minden más falusi gyerek, tehát sokat csavargott, mászkált a fákra, járkált föl a kislányokkal a padlásra, ahogy kell. Gimnazista koromban hippi lettem, azon is átestem, mezítláb a Balatonnál, subaszőnyeg mellény, mindenkinek a testvére vagyok, sok lánnyal megismerkedni, meg eljutni, ameddig lehet.

Jött a főiskola, ahol először kerültem normális felnőttek közé, Babits Ági, Hadas Miklós, meg mások közé, akik egy kicsit kijózanítottak, hogy ez így nem jó, hogy te itt csak lézengsz. Akkor a hippi sznobizmusból kikeveredve egy másfajta sznobizmusba estem, hogy akkor én olyan akarok lenni, mint ezek az emberek körülöttem. Alkalmazkodtam, jól-rosszul, mint Woody Allen a *Zeligben*. Aztán azt is gondoltam néhány hétig, hogy majd megváltó tanár leszek.

Végül kikerültem Zagyvarékasra, egy jelentős roma népességű Szolnok melletti falusi iskolába tanítani. Egy átlagosan lepusztult falusi iskola volt, de mégiscsak élettől átjárt, egy normális, nagy mackó igazgatóval, aki a pártkarrier, meg a tanácsi karrier útján megrekedt a mackóssága, erőszakossága miatt, és maradt iskolaigazgató. A testnevelővel, aki az egykori főjegyző fia volt. A maguk módján kedvelhető emberekből álló sokszínű kis tanári közösség volt. Az első évem szokásos kezdő év volt, nyolcadikos osztálynak voltam az osztályfőnöke, biológiát, rajzot tanítottam, ~~meg talán magyart a saját osztályomnak~~, jó kis társaság volt, nem volt benne olyan diák, akivel nem lehetett mit kezdeni. Nyáron már úttörőtáborot vezettem. Tehát nyilvánvalóan jól beilleszkedtem. Második évben egy ötödikes osztályt kaptam, és azoknak tanítottam minden tantárgyat, amiből nem volt szaktanár, mert képesítés nélküli volt a fél tantestület, és én mindig kértem, hogy amire nincs ember, azt hadd tanítsam én, és akkor kémiát, magyart, technikát, testnevelést, biológiát, rajzot is tanítottam. Németh László ösztönzött, Rousseau. Hiszen azért már főiskolásként sokat olvastam.

Ezt folyt négy évig, de lélektanilag, pedagógiailag nagyon képzetlen voltam. Egy normális főiskolás nem olvas Rubinsteint, álpszichológiákhoz juthattunk csak hozzá akkoriban. Mérei *Gyermeklélektana* volt az első olyan pszichológia könyv, ami megfogott. De azt már csak akkor olvastam el, amikor Rékasról elmentem. Életvidám, macsó gyerek voltam, kultúrmacsó, mert azért azt is tudtam, hogy mondjuk

Voltaire és Rousseau között mi a különbség. Mindenesetre a képzetlenségem, a nárcizmusom meg az erőszakosságom valahogy úgy összeagabalyodtak, hogy végül összeomlottam. Kimerültem hajsztoltam magam, és akkor ebben az állapotban valamelyik gyerek – teljesen jogosan – "beszölt", elküldött az anyámba, s akkor adtam neki egy pofont, ~~vagy lehet, hogy többet is, nem tudom~~, és akkor ettől kikészültem, mert nem arról volt szó eredetileg, hogy gyerekeket verjek azért, mert fáradt vagyok és csalódott.

Egy városi mamut iskola a következő állomás. Akkor már tudatosabban olvastam, lélektannal foglalkoztam, készültem az órákra, valamivel érettebb lettem. Ebben a matek-testnevelés tagozatos általános iskolában tanítottam majdnem 20 évet, és az utolsó egy-két évben már tényleg normális, jól felkészült tanárként, csak addigra már annyira elegendem volt az egészszől, annyira reménytelennek, mozdíthatatlannak láttam az iskolát, hogy áthúzódtam a művészeti iskolába, egy iskola utáni iskolába. Ide azok a gyerekek jönnek, akik jönni akarnak. Itt nem kell olyan gyerekeket rávenni arra, hogy itt maradjanak mellettem és tevékenykedjenek, akik egészen máshol szeretnének lenni, és valóban máshol kellene lenniük, nem abban a nagy hodályban, az unalomban, az erőszakban, a szét- és leszaggatott vécéajtók és az ordítózó folyosóügyeletesek között. Egyébként ebben a testi tagozatos iskolában is a maguk nemében érdekes és szerethető kollégák vettek körül, az iskola igazgatója az a Szabó Mihály volt, aki Kiss Annát annak idején elindította a költői pályáján, és volt a kezdetekkor két-három éve, amikor olyan pedagógusnak indult, mint amilyen mondjuk én lettem, csak aztán ő visszafordult, és egy hivatali pedagógussá vált, beilleszkedett. Vagy a testnevelőnkől például Szolnok polgármestere lett, népszerű polgármestere. A másik kollégából országos tornász bajnok csapat edzője. Köztük, mint emberek közt, jól éreztem magam, de mint szakemberek közt, nem. Ez a testnevelő kolléga meredt rám döbbsenten egyszer, néhány év után, hogy te egész más pedagógia híve vagy, mint én? Hát, mondom, még nem jöttél rá? Te a magad nemében nagyszerű pedagógus és nagyszerű ember vagy, nekem csak ezzel a *nemmel* vannak problémáim.

Milyen problémáid?

Amiket egy nagydarab testnevelő testesít meg, aki a versenyszellemet képviseli, hogy mindig elsőnek kell lenni, és nincs lazítás, " *mit csinálsz ott, te hülye, te bunkó*". Ez a szellem őt a kosaras ~~válogatottságig élvonalba~~ vitte, de úgy gondolom, egy általános iskola testnevelő tanára nem egy versenyistálló trénere. De mi értelme lett volna erről jelzéseket adni, amikor a helyzet reménytelen, amikor beállt a rendszer.

A saját *nememmel* is volt bajom egyébként (ennyiben voltam én – mondhatjuk úgy is – jellemtelen, erkölcsstelen, szakszerűtlen), ha én igazán azokat a gyerekeket akartam volna szolgálni, akik rajzórára jöttek, akkor nem olvasok tovább se lélektant, se művészettörténetet, se esztétikát, se semmit, egy sort se, hanem összeszedek egy csomó anyagot, eszközt, és papírt hajtogatunk, emlékkönyveket írkalunk, énekelünk együtt a rajzórán, és egy olyan kézműves műhelyt alakítok ki, mint amilyet például Deák Péter kollégám Szolnokon, ahol a gyerekek nem készítenek ugyan óriásmetszeteket, meg nem született meg a szakmai kézikönyv a szertárban a számítógépen, de olyan meghitt, családi hangulatot alakult ki, mellyel Péter a gyerekeknek jóval többet adott, sorsuk gondozójaként, mint én.

Csak hát ezt a szerepet én egyszerűen nem tudom vállalni. Szeretek gyerekek közt lenni, de bennem erősebb a megismerési vágy, fontos, hogy napról-napra valamiben mindig előbbre jussak gondolatilag is. És ez nekem, mint gyakorló pedagógusnak, nem tett jót. Egy szellemileg visszafogottabb skálán inkább a gyerekek javát szolgálhattam

volna.

Úgy érted, hogy a diákjaid kimetszették a Kalevalát és nem tudták, hogy mit cselekszenek, és hogyha papírhajót hajtogattak volna, az akkor nagyobb élmény lett volna nekik?

Hát nem, a Kalevala az azért jó volt, csak az összes többi... Amikor mondjuk a három iránypontos perspektívát tanítottam az órán, arra talán nem lett volna szükség. Nem volt arra erőm, hogy ne tanítsak rajzot, hanem a rajztanítás címén azt tegyem, amit Koltay Magdolna Pécssett, aki megfélekedezett arról, hogy mi volna a hivatalos kötelessége rajzórán. A magyar rajzpedagógia, vizuális pedagógia arra lett kitalálva, hogy minek kellene történnie a normális iskolákban a normális gyerekekkel. De a miénk nem volt normális iskola, mert például nem volt karbantartó, márpedig az nem normális helyzet, mikor a szaktanárnak egyúttal karbantartói feladatokat is el kell látnia. Nem volt rendes iskolakönyvtár. Nem normális helyzet, hogy én könyvtáros is legyek egyben. A gyerekek nem voltak normálisan nevelve, tehát nem kaptak kommunikációs felkészítést, nem tudtak beszélni, hallgatni, ülni, állni, járni.

Melyik iskolában?

Egyikben sem, sehol. A tanár szavára sehol nem tudott rendesen figyelni a gyerek, mert nem volt rá fölkelésztve, nem volt olyan állapotba hozva. Erre nem megfelelő pedagógia az, hogy 45 perc tanóra, aztán megint 45 perc tanóra, és kész, és tök mindegy, hogy milyen gyerek, mi az anyag, van-e levegő, fény, együttműködés. Tehát az ismert, szokásos, normális, vagyis beteg iskolában voltak a gyerekek, ami egyébként mint pedagógiai közeg, hivatalosan nem is létezett, nem volt kimondva, megnevezve. És a tantárgypedagógia körülbelül az 1930-as évek tantárgypedagógiája volt, amikor a gyerek még – most mindegy, milyen módszerekkel, de – arra volt fölkelésztve, hogy bejön, leül, figyel, megérti, csinálja, és aki erre nem volt képes, azt képezhetetlennek nyilvánították, ő lett a falu bolondja, nem járhatott be az iskolába. A többiek meg szociális közegüknek megfelelően, többnyire jó iskolában, hozták a megfelelő viselkedési normákat. Egy nem normális iskolában működve tehát, a normális helyzetet és gyerekeket megcélozva, az én pedagógiai módszertanom egy picit mindig a gyerekek mellé lótt. Na jó, az talán túlzás, hogy mindig, mert azért voltak olyan feladatok, amikor nagyon is eltaláltam a gyerekeket, nemcsak a Kalevalával, hanem a rajzfilm készítésekkkel, az árnyjátékokkal, meg sok ilyesmivel, de ezek az akciók soha nem tudtak igazán harmonikusan összeépülni olyan négy éves periódusokká, hogy mindig ott legyenek a megfelelő anyagok, az eszközök, és én is, mint tanár, szellemileg mindig ott legyek, az adott csoporttal az adott pillanatban. Némileg azért én is a szokásos, kicsit sértett, kicsit megbántott, kicsit belemenős tanár figuráját hoztam. Nem nagyon, de mindig benne volt ez is a dologban, és ez részben az enyhe mellémotiváltságom miatt volt, olykor mintha igazából a szakmának akartam volna kidolgozni a rajztanítást, és nem a gyerekre irányítva művelni. De mindig mértékkel. Mert ha a *Kapcsos könyvet* átnézzük, abban rengeteg olyasmi van, ami nagyon is a gyereket találja el, nagyon is az adott helyzetre épít. De persze a kudarcos tanmenet sorban is van bőven anyag, a *Kapcsos könyv* azt is megmutatja, hogy milyen lesz a tanmenetem, ha a legrosszabb gyerekmunkákkal illusztrálom.

Hogy készült a *Kapcsos könyv*?

Először magamnak írtam óravázlat gyűjteményként, aztán átalakítottam mások számára is olvasható kézikönyvvé.

Hány óravázlat van benne?

Óraleírás szintjén nagyjából száz, de jelzésszerűen, hogy az óra fő problémája, a főbb nehézségek, az elvégzett munka, a legjobb feladatok, leggyengébb feladatok, így mintegy 3-400 órát tartalmazhat, és olyan szinten, hogy jelzem a lehetséges elágazásokat, alfeladatokat, melyekből külön órát lehetne tartani, de én nem tartottam, vagy nem írtam meg, így talán összesen kijön az ezer óra is. Nem számoltam.

Ez a könyv azonban nemcsak ezer órát érint, hanem ezer oldalas is.

Nem tudom, hol ezerhatszáz, hol kétezer oldalas, attól függ, hogy mennyi melléklete van, mert a mellékleteket nem számoltam bele.

A könyvben az a furcsa, hogy miközben szabatos szakmódszertani anyag, melleleg egyfajta létmódszertan is. Meglehet, a jó módszertan már csak ilyen, annyira a szakmáról szól, hogy mindenről. Nem tárgyilag persze, hanem valahogy az intenzitása révén.

Egy kis kitérő. Az eddigi elbeszélésből úgy tűnhetne, mintha nagyon egyedül kellett volna legyél ehhez a rengeteg munkához. Pedig már Rékasra is hárman mentetek.

Igen, a főiskolán házasodtam, most is ugyanaz a feleségem, nem váltam el.

És ő se vált el.

Ő se vált el, noha megszenvedte az életemet, bár én azért mosogattam, takarítottam otthon, nem vagyok férfisoviniszta, szegény feleségemet meg magyartanárr kolléganőimet szoktam megbotránkoztatni azzal, hogy Ady Endre verseit nagyon szeretem, de le nem ültem volna egy asztalhoz ezzel a "hímsoviniszta állattal". Elborzadok ezektől a férfiaktól, akik szellemileg olyan gazdagok tudtak lenni, egyúttal mégis olyan iszonyú szellemi és érzelmi sivárságban tudtak élni. De hát a kor, a körülmények, megbocsátjuk nekik, szeretjük őket, Petri Györgyöt is, csak együttérzésem a nőké. **Pedig olyan kis hajszálról van szó. Ha csak egy nő, zsidó, cigány román, magyar van, akit ki kell venni az ítélet alól, akkor kiveszem név szerint. Ha néhány van, akkor azt mondom, a néhányat kivéve. Ha tucatnyi is akad, akkor mindig az "ügynevezett" női tulajdonságokról beszéljenek, ha viszont mindössze többségi tulajdonságra gondolnak, akkor nekik nyilván a kisebbség kell a legdrágább legyen, hogy sérthetik meg egy nagyhangú handabandázással?**

Amitől egyébként saját feleségemmel is együtt kell érezzek, az nálam nem nemhez kötött sovinizmus vagy hiúság. Három gyerekünk van, normálisan nevelődtek, egyik sem lett pedagógus, közgazdász hallgató a legkisebb, a lány, a kisebb fiú programozó matematikus, a nagyobb meg történészként végzett, de átkerült marketing, reklám területre, szeretne sok pénzt, szeret benne lenni a sodrásban. **Nem** volt rossz dolguk otthon, de hát azért, mint általában a pedagógusoknál, csak megszenvedték a szülők iskolai-lelki küszködéseit. Az iskola rivalda, permanens ünnepi jelenlét, aztán fáradtan megy haza az ember a hétköznapiakba. Ráadásul pályakezdő pedagógusként még kemények voltunk, engem attól a szótól, hogy kellemes, a hideg verejték vert ki. Aztán

pástra léptek a feleségek, akik lázadó daccal kimondták, hogy ez bizony egy kellemes élmény, és akkor indult a csata, hogy van-e kellemesség a világban, vagy pedig fel kell feszülnünk a világ ágbogaira, minden adódó keresztjére?

Nehéz persze szétválasztani, mi az, ami a két szülő értékrendi ütközeteinek hatása a gyerekeken, és mi az, ami a pedagógus pálya átka. Biztos vannak pedagógusok, akik nagyon jól nevelik a gyerekeiket, de egy pedagógus sem tud olyan szülő lenni, mint egy dinnyekertész apa, aki egyébként a dinnyék mellett olvasgat is, ezt az apát senki nem tudja pótolni. Egy igazi szülőnek a saját gyerekei a legfontosabbak, pedagógusnál azonban nem láttam, hogy ez megtörténhetne. Talán egy normális világban, ahol megkapnánk mindazt a segítséget, amire szükségünk volna.

De jól vagyunk, talán épp boldogok is, anyagi gondjaink nincsenek, mert nincsenek magunkkal szemben anyagi követeléseink.

Kikoptak a férfiak a szakmából, kikoptak a nagy tervek, kikopott egy kicsit a nemzedékünk is, az egykori hevület is oda. A szakma eléggé megviselt általában is. Te meg jó közérzetről beszélsz. Hogy jössz te ehhez, hogy jó legyen a közérzeted, neked frusztrálnak, ingerültnek, elégedetlennek kéne lenned?

Karinthynál van egy szép jelenet, amikor az orvosprofesszor mutatja a rákos daganatot, amit kivágott a betegből, egy papírtálcán, hogy ugye, milyen gyönyörű? Egy kórboncnok, bármilyen furcsa is, örül annak, amikor megtalálja, mibe halt meg a beteg. Ilyen az élet. Attól nekem nem lesz rossz a közérzetem, hogy látom, ez a művészeti iskolai mozgalom, ami megszületett, mennyire betegen, bután, ostobán, rosszul, gyerekellenesen, erkölcstelenül, mindenkit, önmagát is megcsalva, kizsákmányolva rendezkedik be. Mennyi lehetőséget kihagyott, mennyi jó lehetőséget. Emiatt nem roskadok össze, bár nyilván kellemesebb lenne mindennek az ellenkezőjét figyelni. Szakmailag persze sokkal nehezebb volna, nagyobb kihívás lenne egy sikertörténetet, mint egy bukácsolás megfejtése.

De olyan iskolában dolgozom most, hogy egy pályakezdő kollégát 115 ezer forint bruttóval tudunk fölvenni. Ami a mai világban, megfelelő szülői háttér esetén normális pályakezdetet jelenthet. Ezek a fiatal rajztanárok összejárnak, 2-3 hetente mindig van valami közös ügyük, megnéznék együtt egy kiállítást, megbeszélnek egy feladatsort, vagy elmennek sörözni, ~~és megbeszélnek az aktuális nőügyeiket, vannak külföldi szakmai kapcsolataik,~~ ilyen módon az iskolai közeg sok pozitív elemet tartalmaz.

Becsületes emberek között dolgozom, az iskolatulajdonos is becsületes ember, kisszerúségek nálunk is vannak, de nem vágnak földhöz, mert tudom, hogy ha valami gond van, egy-egy tagozatnál csődbe hajló helyzet áll elő, akkor ezzel nem veszett el minden. Mert a többi tagozatra lehet támaszkodni.

Azért viszonylagos az elégedettségem, mert az a vállalkozó kedv már nincs bennem, mint régen. Pedig nem szeretnék kívül kerülni a világon. Nem tetszene a szemlélődő, az elkülönülő, az átutazó szerep. Konrád György nekem mindig fontos volt, referenciaszemély, akit mindig figyelek, hogy éppen hol tart. De annyira azért nem szeretnék a világból soha kihúzódni, mint amit a legutóbbi írásaiból olvasok ki.

Ugyanakkor az elégedettségemben biztos van egyfajta távolodás, hogy azok a dolgok, amik régen dühbe hoztak, azok most nem. Ha valami reménytelen, hát reménytelen. Ma kaptam meg az elutasító levelet, miután tizenvalahány év után kértem támogatást a *Magyarország gyerekszemmel* akcióhoz, hogy mások is megismerhessék, másokat is bevonhassunk. Elutasítottak, mert az úrlapon valami rosszul volt kitöltve.

Én is vagyok egy-két helyen kuratóriumi tag, ilyenkor fogom a telefont, odaszólok, hogy kolléga, nagyon izgalmas a pályázatod, de itt valamit nem töltöttél ki, pótoljuk.

Persze tudjuk, hogy a pályázatok meg a kuratóriumok elbürokratizálódtak, elidegenedtek. Ezzel számolok. Másrészt azért sem vágott a földhöz az elutasítás, mert én pályázatokban mindig olyasmit vállallok, amihez nekem is hozzá kell tenni a magam részét, ezért ha a felajánlásaimat elfogadják, annak örülök, de ha nem fogadják el, annak is örülök, mert nem kell vele melóznom, és jut másra energiám, meg a pénzem is megmarad, amit befektettem volna. Nekem az nem jelent visszalépést, hogyha most nem öt nagy csoport fog kóborolni Komárom megyében, és nem jöhetnek innen-onnan gimnazisták a tanáraikkal együtt, hanem csak tizenvalahányan megyünk végig néhány településen, és meg-megállunk a bicajokkal, beszélgetünk, rajzolgatunk, metszegetünk. Kisebb lépték lesz, viszont sokkal személyesebb, mélyebb marad a vállalkozás.

Amúgy, az elmondottaktól elszakadva, nem tudom, mennyire jött ki az, hogy az én személyemben itt bizonyos értelemben egy szörnyeteg ül. Nyugodtan rá lehet kérdezni. Nem jött ki? Nem ártott volna, ha kijön. Nyilván több százan vagyunk ilyen pedagógusok az országban. A pedagógus elhivatottságnak azt a szintjét, mely már szuverén létforma, melyet például egy Leveleki Eszter elért, megélt, az én sohasem. Mindig a második vonalban mozogtam, mást ne mondjak, kerettantervet is írtam már, pedig az akkor kizárja, hogy első vonalbeli legyek.

Két jellemző mozzanat. Egyszer megyünk a feleségemmel Pesten egy aluljáróban, és hirtelen valaki hátulról átölel. Egy fiatal nő volt, aki azt mondta, hogy ő ugyan csak hátulról látott, de biztos volt benne, hogy én vagyok az. A rékasi osztályomba járt, és sok éve nem látott. Az osztálytalálkozón elsírta magát, mikor a volt osztálytársai többszörösen szentté avattak. Azt mondta, hogy ő személyesen nekem többet köszönhet, mint az apjának, de mégis nagyon sokszor félt. Félt az iskolában, félt az óráimon, mert azt érezte, hogy figyelem őt, próbálgatom, hogyan is működik. Nem tudta, hogy mit várok tőle, mit akarok vele. Ez nem rendes emberi viszony volt. A legelső osztályomban volt egy lány, aki aztán híres történelem tanárnő lett a Szolnokon, az elit középiskolában – akivel dolgoztunk is együtt a szolnoki alternatív gimnáziumban –, **azt mondta**, hogy én igazából nem tanítok, hanem próbálgatom a dolgokat, a helyzeteket meg az embereket, próbálok működtetni azt a valamit, amit iskolának neveznek, és ez nem igazán természetes viszony.

Van ebben a kritikában valami. Hogy nem a gyerekre néztem igazán, és nem is mögé, egy kultúrára. Mint egy klasszikus latintanár, akit nem érdekel a nyavalyás kölök, őt Horatius érdekli, felé tekint, és a gyerek is nézze Horatiust. Nem volt ez olyan rossz megoldás. A legjobb persze a szórt figyelem, ami természetesen tud a gyerekre siklani, Horatiusra is, önmagára is meg a helyzetre is. Amit egy nagy pedagógiai egyéniség tud úgy előadni, hogy a gyerek soha nem érzi, fixálódik rá egy ragadozó tekintet. Mert ezek a gyerekre fixálódó tekintetek, amikor a gyerek nem érti, hogy a tanár miért nézi őt, ősi félelmeket hívnak elő belőlük. Ha fixálódik rám egy tekintet, akkor az egy ragadozó szemé, aki el akar ejteni. És keveredtem ilyen helyzetekbe. Akár a Kalevala metszése közben, akár máskor. Egy lépéssel mindig lemaradtam az üdvösségről.

Olyan kisfiút is tanítottam, akit előtte két hónappal betettek egy kamraablakon, ő meg belülről kinyitotta az ajtót, bementek a felnőttek, baltával agyonütötték a nénit és kirabolták. Aranyos, kedves kisfiú volt, akár a többi. Ahogy a többinek is megvolt a maga története. És mikor nem figyeltem oda, nem vigyáztam, nem voltam igazán éssen, nagyon belegyönyörködtem a gyerekekbe, csak néztem, ahogy játszanak, már a domináns férfi szerepét is feladtam, akkor néha bizony beütött a krach, olyannyira, hogy meg kellett ütnöm egy gyereket, pofont kellett adjak, ami pedig nem volt benne a kezemben meg az egyéniségemben sem. Tehát nem tudtam egy nyugodt, patriarchális pofont adni, amit tudott volna az öreg latintanár. Az nem olyan rémes, mint egy eszetlen, ordítózó, makarenkói pofon. Noha ez a makarenkói pofon is jobb, minthogyha

elmarad. Hát efféle szörnyeteg szerepekbe sodródtam. Noha pedofil szörnyeteg nem lettem. Az kimaradt.

Szó volt szörnyűségekről, a szörnyű iskoláról, tanári történetedről, viszont arról, hogy neked a rajztanítás miről szól, vagy miről kellene szólnia, arról még nem beszéltél.

Ennek a tartalomjegyzéke a *Kapcsos könyvben* harmincnégy oldal. A Nemzeti Tankönyvkiadó kiadott egyszer egy kis útmutatót, **amit egy lelkes recenzens rajztanári kézikönyvként üdvözölt, na, ennél** az én kézikönyvemnek a tartalomjegyzéke is hosszabb volt. A rajztanítás alatt sokféle, egymásnak is ellentmondó, szembefeszülő művészetpedagógiai gyakorlat húzódik meg, én a változó helyzetnek megfelelően, amelyikkel megismerkedtem, amelyik tetszett, amelyiket érvényesnek gondoltam, mind kipróbáltam.

Nézzük másfelől. Éppen tegnap beszéltünk otthon iskolai ügyekről, tantárgyakról. Valahogy az énektanár is szóba került. S noha mindketten pedagógusok vagyunk, és komolyan vesszük az iskolát, a magunkét is meg a másikat is, de valahogy az énektanárra mégis egy furcsa legyintés jutott. Szóba került az énektanár, de róla nem volt mit mondanunk, az ének más ügy, nem téma. Ez nekem fáj, rosszul esett, hogy miért, miközben tudtam, ez így praktikus, így volt helyes. Ugyanígy lehetett volna szó a rajzról, ilyen lekezelően, de nem volt szó, mert nincs rajzóra. Mit jelent a rajztanítás innét nézve?

De az énektanárok is tehetnek arról, hogy nincs a tantárgyuknak presztízse.

Igen, énektanár címszó alatt nem Leonard Bernstein jelenik meg a képzeletünkben, mert ha ő jelenne meg, akkor nem legyintenénk. Ha az énektanár birodalma lenne az, hogy a széket a gyerek odaveri a földhöz, vagyis a zörejek, a hangok, az ordítások, az elemi ösztönök világa is, akkor az énektanárra sem legyintenénk.

A gyerek beszél, de azért kell a beszédet művelni, igaz? A gyerek rajzol, tehát a rajznak is funkciója van az életében – most nem mondom végig az összeset –, és ahhoz, hogy normális felnőttek legyünk, ahhoz a rajzi jelekkel is tudnunk kell kifejezni olyan dolgokat, amelyeket csak rajzban lehet kifejezni. Emiatt aztán a gyermekkori rajzolgatást életben kell tartani, ameddig lehet, hogy az ember még 30 éves korában is rajzolgasson katonákat, Miki egereket, Pokémont vagy éppen geometrikus formákat. A két életkor közötti szakasznak millió elágazása van. A rajzolással mindenféle dologba belemászhatunk, és ki is mászhatunk akárhonnán. Egy Kukorelly szöveget elolvasva, abból valami vizuális feladatot fogalmazva, vagy valamelyik vizuális problémához, például a montázs problémájához olvasni Kukorellyt, mindkét változat egyaránt jó támadási pontja a világnak, a korszerű vizuális pedagógia nagyon sok ponton tudja a gyerekek fölpiszkálni az érdeklődését a világ iránt.

Ennek egyik speciális részterülete az a képzőművész képzés, ahol a gyerek készségeit bizonyos területeken megalapozzuk, elmélyítjük, professzionalizáljuk, tehát nem hagyjuk, hogy a készségfejlődés elakadjon, megmerevedjen, rossz pályára kerüljön. Olyan ez, mint a síbajnok képzés. Amíg amatőr szíót képzünk, addig teljesen mindegy, mit tesszünk, fő, hogy szeressen a tanítvány a havon siklani, és ne ordítsunk rá. És ne essen túl nagyot, tehát rögtön tanítsuk meg elesni. Hogyha versenyzőt képezünk, akkor fontos, hogy bizonyos rossz mozdulatokat a gyerek meg ne tanuljon, mert utána aztán nehéz lesz leszoktatni róla. Ilyen módon a képzőművészet pedagógiájában is másként kell dolgozni a nagyon tehetséges gyerekekkel, nekik mást kell adni. De ez engem nem

is érdekel, meg nem is a szakterületem, hogy fölkészítsem a jövő nagy grafikusait meg festőit.

Bár meglehet, náluk is fontosabb a művésszé válás szellemi folyamata, mint a mesterségbeli felkészítés, mert azt bármikor megtanulhatja, hogy a rézkarcra ne tegye rá a kezét, mert elolvad a viasz, vagy bármikor kigyakorolhatja a lendületes vonalvezetést, vagy néhány hét tanulással bármikor pontosabbá teheti a látvány utáni formaleképzést, de az elveszett kíváncsiságát nehéz visszaadni. Náluk a feladat a józan ráéreztetés a leendő szakmájukra.

Egyébként a rajztanításban a mérnök szemléletű rajztanításnak is helye van. A vizuális kultúrát személyre szabottan kellene a gyerekek felé vinni. Ha kitaláltam, hogy készítsünk művész könyvet, azért még azokat a gyerekeket, akiknek az életében ez most nem aktuális, nem kényszerítem erre, azok azt kapják feladatul, hogy figyeljék meg, ahogy ennek a nyitott könyvnek a lapjai állnak, vázolják föl, keressék meg a távpontokat, és próbálják meg a reflex fényeket szépen fölteni.

Erre figyeltem, erre törekedtem az általános iskolában, bolond lettem volna, ha ugyanabba a nyomba kényszerítek mindenkit. Nekem volt könnyebb, ha osztott feladatokat vittem be. Ha lehetett. Mert egy jól kezelt osztályba lehetett, de egy rossz helyzetben levő osztályban, amint két feladat van, rögtön lesz néhány gyerek, aki egész órán azt játssza, hogy nem tud választani a kettő közül.

A graffiti befér egy jó művészetpedagógiába, de az egész művészeti világ is. A jó művészetpedagógiába belefér az is, hogy a gyerek dacos arccal nagy falloszokat rajzolgat a rajzórán a kötelező feladat helyett. Az ember néha meg is örül, hogy megint egy remek kis betegség, egy remek kis eltévelyedés, ahol megmutathatja, milyen átkozottul jó szakember. Máskor meg nem örül neki, ha nagyon szétesett helyzetben jönnek elő a problémák. Egy rendezett, konszolidált osztályban az egy-két nehéz gyerekkel lehet villogni. Akkor nem lehet villogni, hogyha mindegyikkel ezer baj van. Illetve, akkor már megint lehet, a teljesen leharcolt C osztályokban, ahová 12 gyerek jár, mert a másik 12-től már megszabadult az iskola. Ha ez a 12 fájdalmas, szerencsétlen nyolcadikos hallgatagon összeül egy teremben, hogy na, akkor most mi lesz. Az már megint kaland. Jönnek a kis képversek, irkáljátok, ami jön belőletek. Ott a legnehezebb, ahol még nem jutottak el eddig a végső stádiumig, és látszólag van még remény, hogy tanítani lehet őket.

* * *

Én nagyon szerettem rajzolni, de nem emlékszem semmi másra, minthogy a négy év felső tagozat és a négy év gimnázium alatt a rajztanároim behozták a kockát, a kancsót és a drapériát. Esküszöm, ez volt nyolc évig, illetve csak hétig, mert az utolsó évben rajz helyett mintha művészettörténet címen lett volna valami. Azzal indokolták, hogy vannak bizonyos technikai, mesterségbeli dolgok, perspektíva, arány, tónus, ilyesmi, melyeket a laikusnak is tudni kell. Jött a Tilda néni a kis botocskájával, fél szemét becsukva méregette a kancsó és a drapéria különböző arányait, néma csend volt, és ha néha fájt a feje, akkor kivételesen rajzolhattunk kedvünk szerint.

Egy sípályán a gyerekeknek a keresztbe forgatást meg lehet tanítani korrektül néhány nap alatt. De hogyha semmi mást nem mondunk nekik, miután sorba állítottuk őket, hogy a fenekeddel lökjétek fel a szomszédotokat, akkor két perc alatt megtanulják a keresztbe forgatást, mert a mozdulattal, amivel a feneküket kilöki a szomszéd irányába, keresztbe fordulnak a léccel.

Nekem harmincvalahány óra kell ahhoz ötödiktől nyolcadikig, hogy jól megtanítsak látvány után rajzolni valakit. Átlagos szinthez 6-8 óra elég. Sok apró kis szakmai trükk kell hozzá. A régi rajztanári gárda egyszerűen csak tudatlan volt.

Lisztről is feljegyezték, hogy egyszer két óra hosszáig egy hangot billegtetett a zongorán. Lehet jól tanítani rajzot úgy is, hogy négy éven át csak köcsög, üveg, kocka meg drapéria kerül elő, de ahhoz Liszt zsenije kell, hogy valaki ezen a módon sokat át tudjon adni a gyerekeknek. Igaz, volt olyan kolléganőm, aki négy éven át a *Sniff a nagy vadászt* olvasta fel a diákjainak, rajzilag semmit nem adott, óra végén körbe ment, és gyorsan megrajzolta mindenkinek a rajzát, de a gyerekek négy évig ültek egy teremben, és hallgatták a vadászkalandokat. Négy évig volt hetente egy-két óra, amikor egy felnőtt szájából mesét hallhattak, amit különben nem adott volna meg az iskola.

Azt hiszem, Annának hívják azt a kicsit merev és beszáradt kolléganődet, aki durva pedagógiai hibákat vét. A fiatal pedagógusok elmehetnek miatta az iskolából. De a gyerekeknek nincs választási lehetőségük. Miért kell tűrni?

Durva hibának tartom azt, ha bemegyek egy órára, és látom, hogy nem úgy old meg valamit a kolléga, ahogy én szoktam, de nem kérdezem tőle, hogy miért, hanem közlöm vele, hogy ez így nem jó, hanem úgy.

Anna kitűnő rajztanár, remek egyéniség, csak éppen eléggé alanyi pedagógus, ha valamit kitalál, akkor azt mindenkinek követnie kell. Velem is mindig azzal kezdi, hogy jobban tudja. Ezt egy igazgatóval szemben szabad, de egy fiatalabb, pályakezdő kollégával szemben durva hiba. Szent-Györgyi írja, hogy a tehetségekre nagyon kell vigyázni, mert nagyon érzékenyek, sérülékenyek. Marhaság, hogy a tehetség majd utat tör magának. A tehetséges embert a legkönnyebb tönkre tenni.

Olyan kollégám is van, akivel súlyos gondjaink vannak, de hát tudok valakit küldeni a helyébe? Hiába próbálom elérni, hogy az iskolaigazgatók, ahol a művészeti iskolai tagozatok kihelyezve dolgoznak, szabaduljanak meg az alkalmatlan tanároktól. Csak hát a művészeti iskola nem lebeghet légüres térben. A délelőtti iskolával jó kapcsolatban kell lennünk, hogy széles alapokról meríthessünk, és az alapozó évfolyamainkat ott kell tartani az iskolákban, jó felszerelt rajztermeket kell kialakítani. De tudják a tanárim, hogy ha egy nagyon tehetséges, fiatal pedagógus felbukkan, annak egy-két órát úgyis adok, és valahogy elérem, hogy szorítsa ki a legalkalmatlanabbat a testületből, mert hiszen itt már tényleg a gyerekekről van szó.

Említetted a művészeti iskolák szörnyűségeit. A te iskoládban meg mi ez az édeni állapot?

Van a Moldovának egy elbeszélése, melyben az öreg, Braunschweiger látja Velencében a Trévi kutat, és akkor ő is fölszerel ócska vízcsapokat a városban, mint Tréfli kutakat, némelyik mellett megjelenik a harmonikával, és énekel valamit, a többinél meg csak ki van írva, hogy hova dobják be a pénzt. Nagyszerűen működik, az öregnek már kocsija is van, és akkor leállamosítják a dolgot, jön a Tréfli Szövetkezet, főkönyvelője két év múlva idegesen rájja a körmét, hogy az istenben tudott az öreg ebből nyereséget kihozni?

Nálunk nincs karbantartó, nincs iskolatitkár, nincs adminisztrátor, nincs igazgató-helyettes, egy ezer fős iskolában mindez nincs, hanem van egy igazgató, vannak tanárok, meg van egy tulajdonos, aki mindent adminisztrációt elvégez egy szerződéses könyvelő segítségével.

Magániskola vagyunk. Egy falusi iskolaigazgató, magyar-népművelés szakos tanár,

elszánt, fanatikus figura, gondolt egy nagyot, és magániskolát alapított. Engem szemelt ki igazgatónak. Úgy gondolta, hogy ez egy normális iskola lesz, olyan mint a többi. De aztán nem lett normális iskola, mert én karbantartó is vagyok, tehát a festőállványokat például én gyártottam le a sulinak. A városi iskolák rossz padjait begyűjtöttem, azokról le lehet szedni a léceket, és azokból lettek a festőállványok. Ez vagy négyszázezer forint lett volna, ha vásárolni kell. Szinte mindent magunk állítunk elő. A mintázó állványok úgy készülnek, hogy a kidobált rossz bútorlapokat összeszedtük, és azokból legyártogatom. Régen az efféle munkát az órán végeztük, a gyerekekkel közösen. Néha most is hozok át a régi iskolából egy-egy osztályt melózni, ha úgy adódik.

Ha annak idején, amikor elkezdtem dolgozni, megcéloztam volna valami olyat, mint Gáspár László Szentlőrincen, hogy ebből egy program legyen, egy munkaiskolai program, akkor az ugyanúgy járt volna, mint a szentlőrinci iskolakísérlet. Nálunk mindig folyt a termelőmunka is, magunknak legyártottunk mindent, képeslapokat nyomtattunk, eladtuk, üzleteltünk, csak nem neveztük programnak. Nem állítottunk be egy termelőórát az osztályoknak, vagy a fakultációnak, amihez már munkaterv és engedély is kellett volna. Minden alkalmilag történt. Mondtam a gyakorlati tanárnak, hogy pihenj két órát, megyünk dolgozni, viszem az osztályodat. Ezt üzemszervezésileg érvényes, értékelhető, követhető pedagógiai kísérlet lehetett volna, de a Kádár-rendszerben az ember nem törekedett arra, hogy bejegyzett kísérlet legyen. *Csak a fanatikusok, az elszálltak meg az önsorsrontók vágtak bele ilyesmibe. Tehát nagyon sok kollégám élete keseredett meg amiatt, hogy hivatalosan el akarta ismertetni a munkáját. Én a rendszerváltás előtt egy-sort-le-nem-alig írtam valamit, szinte egyáltalán nem publikáltam. Csak helyi kiadványokban, ha muszáj volt.*

Mi anyagilag azért állunk jól, mert szerző-mozgó módon működünk. A nyomdában dobálják ki az ofszet lemezeket a szemébe, mi kiszedjük, és akkor nem rézkarc készül, hanem alumíniumkarc. Egy kis esztétikai engedmény, viszont egy drága technika ingyenessé válik.

Magunk gyártjuk a képkereteket. Arra a tűzzománc kiállításra, amellyel most Egerbe megyünk, csak a keretezés milliós nagyságrendű összeg lett volna. Viszont a többiek képesek keretezővel kereteztetni a lemezeiket, pedig a gyerekeknek nagy élmény, ha maguk készíti a kereteket. A mi iskolánk egy normálisan végiggondolt, technológiailag meg emberileg is végiggondolt vállalkozás.

Mikor Gyulai Líviusz lejött hozzánk, példaértékűnek nevezte, amit látott, mert a teremben nem két-három satnya henger van, hanem harmincvalahány linófestékező henger van kiakasztva a falra, és egy mozdulat levenni. Ha a tanár monotípiázni akar, akkor ott van négy méretben a 30-30 üveglap, és csak annyit mondd, hogy gyerekek, mindenki vegyen el egyet, tegye le az asztalra, vegye fel a munkaköpenyt, vigye a hengert, itt a festék, kezdődhet a munka. Neki ezt előkészíteni fél perc, míg egy olyan kollégának, akinek mindez az eszközháttér nem áll rendelkezésre, hetekbe kerül, hogy egy színes monotípiát órát előkészítsen, mert semmi nincs kéznél.

Nem volt ebből konfliktus soha? Egyik kolléga sem mondta, hogy bocs, de én nem azért jöttem, hogy képkereteket gyártsak?

Nem kötelező. Aki nem akarja, az kiteszi keretezetlenül a képet. Fölrajzszögezi a falra, miért kéne egy képet keretezve kitenni?

Kiderült, hogy ez egy nagyon eszközigényes szakma. Körülbelül mennyibe kerül egy ilyen jól felszerelt iskola egy kóklerkedő művészeti iskolához képest, és mennyivel tud többet biztosítani?

Ezt elég pontosan meg tudom mondani. A minimum az, hogy legyen egy ceruza, rajzlap, vízfesték, olló, ragasztó. Picasso ebből nagyon jó művészeti iskolát hozna össze. De néhány tehetséges rajztanár kollégának is elég ennyi, például Földi Péternek. ~~vagy a népi jeleket kutató Dankó Attilának.~~ Aki egy etnográfiai szemléletű művészeti iskolát vinne, amibe persze a nagyváros etnográfiáját is bele kell érteni, az ennyi eszközzel is boldogul. De ha már egyszer ilyen anyagszegény környezetben élünk, ha "műanyag gyerekekről" beszélünk, akkor miért ne adjunk nekik többet? Az én rajztermemet 5-10 millió forintból lehetne kihozni, ha mindent újonnan vennék. De azt a nyomdagépet, ami piaci áron 600 000 forint, azt én 400 forintért vettem. Egy kis műhely ki tud emelkedni, mert össze tudja szedni a pécétet meg a festéket ingyen, de közoktatás ebből csak akkor lehet, ha mindenki megkapja a szükséges 10-10 milliót, mert annyi kallódó nyomdagép nincs az országban, meg annyi kallódó papírmerítő keret, ahány művészeti iskola. A *Kapcsos* könyvben háromfajta költségvetéssel számolok. Ha mindent magunk gyártunk le, akkor a 10 millió forint, alig kétszázezerre rúg, viszont valami 170-180 munkaórát igényel. Ezeket a munkaórákat a szülőkkel, tanárok, gyerekek valahogy össze kell adják. Ez nem mind szakmunka, egy részét a gyerekek is végezhetik.

Ebben a költségvetésben nincsen benne a nyomdagép?

De benne van, hiszen lábbal is lehet nyomtatni, nem kell géppel. Sok apró trükk van, amivel lehet egyszerűsíteni, takarékoskodni. Szitázni nem csak fotóklisékről lehet, hanem úgy is, hogy fölragasztjuk az öntapadós papírt a szita klisére, és a szita ~~klisé alatt~~ vászonnak a mama kidobott hálósinge is megfelelne, azt is fel lehet feszíteni egy keretre. Ezek a leegyszerűsítések persze valamelyest minőségromlással is együtt járnak. Mert egy kifeszített kombinéről nyomott szita azért nem olyan minőségű, mint amit szitászövevről nyomunk, de majdnem olyan. Vagy egy alumíniumkarc azért mégsem igazán rézkarc, kevesebbet lehet róla nyomni, 5-6 nyomás után kikopik, de majdnem ugyanott vagyunk.

Ám nemcsak ez van kiszámolva a kézikönyvemben, mert a pénz csak az egyik gond. A másik gond a köbméter. Mindenről tudnom kell, hogy hány köbmétert foglal el a szertárban, vagy a rajzteremben a polcokon, hány kiló.

Szerintem egyébként a pénz a legkisebb gond. Bár biztos van olyan baranyai kis falu, ahol a gyerekek semmit nem tudnak megvenni, ahol ha nem szereznek pénzt valahonnan kívülről, akkor ott még újságpapírt sem hozathatsz be a gyerekekkel, amire rajzolhatnának, mert az újságpapírt viszik a MÉH-be, és nem vinne rá téged a lélek, hogy elszedd az újságpapírt a szülőktől. Ott tényleg teljesen reménytelen, ahol hiába égettek házilag szentet, és nincs mire rárajzolni a szénnel. Ám azt hiszem, hogy ilyen helyeken, ahol ennyire lepusztult a háttér, ma már lehet pénzt szerezni pályázatokkal.

Az, hogy mennyire tanulnak meg írni, olvasni a gyerekek, jól mérhető. (Sajnos nem tanul meg mindenki írni, olvasni.) Hogy van ez a rajzzal? Mennyien tanulnak meg rajzolni? Abban az értelemben, ahogy te használod a rajzolás, hogy ez egy önkifejezési eszköz, egy természetes emberi művelet.

Ezt lenne a legkönnyebb mérni, hiszen ha lefényképezek egy gyerekrajzot, beteszem a photoshopba, és azt az utasítást adom a gépnek, hogy csak négy árnyalatot tartson meg, a többit dobja el, akkor a rossz rajz eltűnik. Ha jó a rajz, akkor megmarad egy-négy árnyalatréteg. Gépileg könnyű ellenőrizni, hogy tud-e rajzolni egy gyerek, tud-e tónust

fejleszteni, színárnyalatokat találni, formakövetően rajzolni. A rajztanítás a világ legkönnyebben mérhető területe lenne, csak nincsenek kidolgozott mérési technikák, mert úgyis látja az ember. Ha kimegy egy hozzáértő az iskolába, megnézi a tanulói rajzokat, azonnal látja, milyen minőségű munka folyik ott, izgalmas-e szellemileg. Elég megnézni a Szabó Imre művész könyveit, hogy hányféle technikával dolgozik a gyerekcsoport, hányféle gondolatiság van a szövegek mélyén. Sokrétű, jó szakmai teljesítmény, amit ő ebben felmutatott.

Nagyon nagy a szakadás a mezőnyben. A jó rajztanárok nagyon kiemelkednek, a rossz rajztanárok nagyon mélyen vannak. A szakfelügyeleti, szaktanácsadói rendszer megszűnésével az iskolák magukra maradtak. Most kezd kialakulni egy mérési központ, egy mérés technika, de eléggé elidegenedett módon, öntörvényűen, a szakmában komoly ellenállás van ezzel a hivatali mérési-ellenőrzési gépezettel szemben. Jól látják Kárpáti Andreáék, hogy ez a szakma stratégiai érdeke volna. Csak épp szemben áll a mindennapi, konkrét rajztanári érdekekkel. Bár lehet, hogy rosszul látom.

Úgy vélem, a szakmánk romokban hever, az iskolák perifériájára szorult. A rajztanár kezdettől különös figurája minden tantestületnek. Merthogy ez az egyetlen alkotóvá nevelő tantárgy. Ilyen módon aztán egy kicsit mintha kiszakadt volna a nagy pedagógiai rendszerekből a vizuálpedagógiai rendszer, már Balogh Jenő idejében elkezdődött ez a különállás, ez a külön mozgás, hogy kokettálunk kicsit a nagy pedagógiával, de megőrizzük a kívülállásunkat, mint művészetpedagógusok, mint vizuálpedagógusok, és ez az elkülönülés mintha elsorvasztotta volna az iskola és a rajztanítás közti lényeges kapcsolatokat. A Tölgyfa Galéria az egyetlen, amely tartja magát, és próbál fogalmilag közvetíteni a pedagógiai és a művészetpedagógiai gyakorlat közt.

Angelusz Iván a Táncoskönyvében elmondja, hogy ő hogyan nevel embereket a tánccal – nem kis művészeket, hanem embereket –, ilyen dolgozat a vizuálpedagógiában még nem született, nagy szükség volna rá.

Hogyan határolod el egymástól a művészeti iskolai és a normál iskolai rajztanítást?

Van az elmélet meg a gyakorlat. Elméletileg az lenne a szép, ha a művészeti iskola a művészeti elitnek a képzőhelye lenne, illetve a művészeti érdeklődésű gyerekek második otthona, de a gyakorlatban, mivel szinte megszűnt az iskolai művészetpedagógia, ezért a művészeti iskola kezdi átvenni a délelőtti iskola feladatait, szerepeit, most valahol az álmok és az adottságok között szédeleg.

A művészeti iskolát úgy kell elképzelni, mint a zeneiskolát. Hetente négy vagy öt órája van a gyerekeknek, ahol rajzolnak, festenek, mintáznak, harmadik évtől a heti négy vagy öt órából, heti két műhelyóra, mindenféle tanszakok vannak a tanterv szerint, rajz, festés, mintázás, tűzzománc, makett-készítés, báb-készítés, fotó, videó. Ezek között választhat a diák. Persze olyan szörnyűséget egyikünk se követ el, aki normális felnőtt, hogy egy harmadikos gyereket elkezdjen tűzzománc műhelybe járatni, és negyedikes gimnazista koráig ki se engedje onnan, noha a tanterv ezt mondja, de hát ez agyém. A gyerek tanuljon több műhelyben, több tanszakon, váltogassa a technikákat.

A tantervet úgy képzelték, mint a zeneiskolait?

Igen. Aki hegedűt választott, az hegedűt. Nem volt értelme ezen vitatkozni, hagytuk, hogy jó, akkor ez legyen így, majd a gyerekek eldöntik, meddig akarnak egy tanszakon

maradni, egy műhelybe járni, mert az a normális, hogy egy animációs filmes először megtanulja az alapokat a bábműhelyben, aztán jár a makett készítő műhelyben, majd jön a grafika, és valamikor nyolcadikos kora körül mondjuk neki, hogy most már innentől az animáció a tiéd, fogj hozzá. De még onnan is visszafordulhat. Ezt nem így képzelem el a szakma, törvénytelenység, amit én most mondok, de hát ez a művészeti iskola.

Sokkal könnyebb egyébként jó művészeti iskolát összehozni, mint jó délelőtti rajzórákat, és még akkor is könnyebb, hogyha az ember beágyazódhat egy olyan jó iskolába, mint az AKG. Szabó Imrének is ötvenszer nehezebb a helyzete, mint nekünk a művészeti iskolában a gimnazista csoportokkal. Mert azt a gyereket, aki eleve akar valamit, magától jött oda, azt nem kell motiválni. Míg a Szabó Imre gyerekei igazából nem akarják azt csinálni, amit aztán csinálnak. Sinkó Pista azt mondja erre, hogy vért izzad, mire az általános iskolában a gyerekcsoportját meg tudja mozdítani, a Gyík Műhelyben pedig könnyű dolga van.

A Szabó Imre diákjai nem is tudják, hogy mit csinálnak?

Azt egyik gyerek se tudja, az én gyerekeim se tudták, csak csodálkoztak, hogy mi ez a felhajtás itt a Kalevala körül.

Hány éves kortól lehet hozzátok jelentkezni? Nincs szülői nyomás a jelentkezések mögött?

A 7 éves már jöhet, de van aki később jön. Van olyan is, akit anyuka kényszerít, éppen az én csoportomban van egy ilyen kislány. A múltkor mondta, hogy fáj a hasa, meg sírt, meg sántított, eljátszotta, hogy beteg, és ő nem akar ide jönni. Mondtam neki, hogy gondold már végig. Hármás tanuló vagy. A szüleid ambiciózus, kemény emberek, akik az életben vitték valamire. Neked egyelőre az az egyetlen igazi nagy sikered, hogy jól rajzolsz. Elkényeztetett kislány vagy, akinek otthon mindent megengednek, és emiatt nem tanulsz rendesen az iskolában. Kaptál volna két nagy fülest mindjárt az elején, amikor nem készítetted el a leckét, most te lennél az iskola kitűnő tanulója. De hát nem vagy az, akkor meg mégiscsak jó lesz, ha jársz ide a művészeti suliba. Itt pedig azt teszed, amit mondok, nincs kecmec. Ide nem azért jönnek a gyerekek, hogy végigfecsegjék az időt, aranyoskodjanak meg édelegjenek, itt dolgozni kell, pörögni kell. Bármikor haza lehet menni, de amíg valaki itt van, addig nincs megállás. Egy ötödikes kislány nem vonhatja magára a csoport figyelmét, mikor a többiek hetedik-nyolcadikosok. Egy agyonkényeztetett kis Barbie baba vagy, ne viccelj már, így akarsz maradni?

Mi volt a válasz?

A következő héten is megjelent. Jött, dolgozott, és meg nem szólalt végig. Talán belátta, hogy ő tényleg egy elkényeztetett kislány, de itt nem terrorizálhatja ugyanúgy a csoportját, mint otthon a családját. Nem tudom, meddig bírja, ha visszazuhan majd egyik két foglalkozás után, kezdjük előlről. A végén vagy beáll, vagy elmarad. Persze, könnyen megeshet, hogy rossz diagnózist állít föl az ember.

Én vendég voltam egy metszótúrán. Nagy várakozással mentem, de valójában mindent felülmúlt az élmény, mert annál sokkal egyszerűbb, szebb és bonyolultabb volt, mint ahogy képzeltem. Megrendített, hogy ezek a mai,

ezredvégi kölykök, mint egy kis céhben dolgoznak együtt, készítenek képeslapokat templomokról, szép házakról, zenét hallgatva, mesélgetve, valami hihetetlen belső fegyellemmel.

Téged ebben a táborban nem lehet megelőzni, lehetetlen, hogy nálad bárki korábban keljen fel, hogy ne te menj el a boltba vásárolni, ne a te bicikliden legyen a legnagyobb csomag. Mi van e mögött?

Elnézést, volt az az alak, aki megmosta a többiek lábát, meg ő tálalta nekik a vacsorát, meg ilyesmi. A Vaskorban van valahol egy gondolat, hogy alázatosak vagyunk, mert az alázatosság a kevélység legfelsőbb foka. Az én alázatosságom is végtelen fennhéjázásból fakad, ezért kelek föl és rakom ki a reggelit. Másrészt meg azért, mert már rosszul alszom, öreg vagyok. Eredetileg azért kezdtem így, hogy ez egy olyan hely legyen, ahol a nagycsoport-vezető, a fő ember adja oda az ételt, aztán ez a példa majd követőkre találjon. Igazából akiknek a kezük alatt ég a munka, azok nem szeretnek dolgozni, azért gyorsak, meg jók, hogy minél hamarabb vége legyen. Talán én is azért szervezek annyira gondosan, azért igyekszem, hogy minél hamarabb letudjuk a munkát, és mehessünk focizni meg fürdeni. Harmadrészt viszont a táborban olyan nevelési folyamatok érnek be, hogy aki oda eljön, az nem riadt vissza attól, hogy nem hülyézheti le a másikat, itt nincs fiú meg lány munka, nincs külön fiú meg lány sport. Nem érvényesek a szokott sablonok, melyek rögtön magas mederfalak közé terelik az életünket, ahol rögtön nagy a feszültség. Ennek a túrának is van vagy 30 oldalas forgatókönyve, ahol a kézjelektől kezdve, hogy mit mutogat a csoportvezető a biciklis sornak, szó esik az elemi csapdákról, melyeket el kell és el lehet kerülni. Ha valaki énekelni kezd, akkor nem lehet közbefecsegni. Ne kezdj olyat énekelni, amit nem tudsz végig.

Kicsit röstelkedve mondom, de hát mindnyájan tudjuk, hogy micsoda tartalék van egy emberben, egy gyerekben. Ebben a beteg, túlfutott, megszaladt világban – ahogy Csányi mondja –, ahol a csoportjaink nem működnek csoportként, és már szinte egyszemélyes csoportokban élünk, ha az ember ügyel néhány dologra, akkor hiába borul el néha az agya, és hiába bizonyul néha emberileg alkalmatlannak a vezér szerepre, a gyerekek stabilak, átlendülnek rajta, és másnap kezdhethjük újra az egészet.

A mesét is.

Azt is. Nem normális világ az, ahol úgy alszik el a gyerek, hogy fecseg a társaival az ágyban. Legyen hát mese.

És nem normális világ az, ahol van egy fiú szoba meg egy lány szoba, és a gyerekek egymás ablaka alá osonva próbálnak a másik szoba nemiségének a levegőjéből magukba szívni. Normális világban oda fekket a nyolcadikos kisfiú a nyolcadikos kislány mellé, átölelheti a nyakát, összebújhatnak és alhatnak együtt. Ezek normális dolgok. Nem mintha ez gyakran előfordulna, de elvi akadályja nincs. Ezt tudják a szülők, tudják a gyerekek. Ha át akarnak öltözni, akkor nem hajtják ki a fiúk meg a lányok egymást a szobából, hanem egyszerűen csak hátat fordítanak a csoportnak, és átöltöznek, és a többiek tudják, hogy ilyenkor nem illik oda nézni, kész. Ha valaki nagyon akarja, egy plédet kap magára, az alatt öltözik át, de a túra vége felé már ritka az ilyesmi. Soha nem volt ebből botrány. Van a *Kapcsos könyvben* egy fejezet, a gyerekek véleményeivel. Van olyan is, hogy egy nyolcadikos szerint én egy szexmániás állat volnék. Mindig a szexről beszélek. Miért is? Gyakorik az efféle konfliktusok a nyolcadikos csoportokban, s ha ezekről beszélek velük, mindig nagy csönd van, ájultan hallgatják fél órán át, de persze ezt félre is lehet érteni. Ha az ember komolyan veszi a

tanári szerepét, meg a felnőtt szerepét, akkor olyan is megesik, hogy a részeg gimnazista kislánnyal lefekszik együtt az ágyba, és együtt alszanak el, illetve én csak eljátszom, hogy elalszom, ő elalszik, és utána kihúzó a kezem a nyaka alól, és megyek a helyemre. Meg hát, aki egy nagyon vicces figura, annak minden tizedik vicce rosszul sült el, nyilván nekem is. Aki lélegzõgondozó szerepet vállal, az óhatatlan, hogy ne tévedjen. Megesik, hogy lerázzák egy vállról a kezét, elutasítják, félreértik, maga követ el meggondolatlanságot. A nyolcadikkal ötödikesként bánik, a felét se érti meg a gondoknak, vagy félreért egy-egy gesztust. Szólnak, hogy tanár úr, már igazán kivághatná az orrszõrzetét, és akkor az ember észbe kap, hogy tényleg, atya úristen, hát hogy leromlottam én fizikailag, meg egyáltalán. És mennyire megváltozott a világ. Az én idõmben egy 40 éves tanár ilyen módon nem volt érdekes a lányoknak, nem szóltak, igaz nem is szólhattak volna neki ilyesmiért. Félek, egy kicsit lakkozott lett a rólam kialakult kép, eléggé megfeszített helyzetekben éltem, a nagy kudarcok és bukások is benne rejlettek abban a nyitottabb magatartásban, amivel én közeledtem a gyerekek felé. Biztos van néhány olyan kollégám, akinek botrányba hullott az élete, pedig talán csak egyetlen ponton tért el az életútja az enyémtõl. Volt egy harcosabb ellenfele az igazgatói vagy a kollégái közt. Akadt egy helyzet, amikor nem kapott észbe idõben, nem reagált jól. Aztán elkallódott, s már rég nincs a pályán.

Ne haragudj, kitértél a válasz elõl, vagy én tettem fel rosszul a kérdést. Szóval hiszel? Vagy mi mért történik? Nem hiszel? Tényleg szörnyeteg is vagy, én is úgy gondolom, rémisztó a teherbírásod, hátborzongató a tudatosságod.

Fouchet négy év tanítás után rendõrminiszter lett. Annál jobb iskola nincs az életre, mintha valaki tudatosan figyeli a gyerekek világát. Mi ez a teherbírás, nem tudom, amíg egy feladat elvégzetlen, az ember nem megy haza. Néha haza megy, de többnyire nem. Ha egy seb nyitva van, azt be kell varrni. Hogy mi mozgat? Hát, a gyerekeknek jó szaguk van, odafigyelnek arra, amit mondok, szeretet kapok tõlük.

Az emberi lét humanizálódott, minden látszat ellenére humanizálódtak a felnőtt szerepek, mintha érdemes lenne embernek lenni, meg a jövõre figyelni. A torony tragédiája ellenére, meg mindenek ellenére, ha akár a XVI. századi Hollandiának a nevelési viszonyaira gondolunk, ahhoz képest mi a mennyországban vagyunk.

Optimista vagyok, ez lehet, hogy betegség, valami agyi ártalom, nem tudom. De a gyerekek közt jó, többnyire lendületesek, optimisták, szépek, mennek neki az életnek, bármelyikbõl lehet kutató fizikus Németországban, aki közben linót is metsz.

Nem nagyon értem én ezt az egészet, az embert az mozgatja, hogy mindennap talál valamit, amit összerakhat, egymásra építhet, noha aztán majd az egész egyre jelentéktelenebbnek tûnik a számára, de azért mégiscsak ettõl jó élni, hogy valamit végeztünk, megismertünk, megfigyeltünk, megértettünk, meg csak úgy összeért a vállunk.

Ami Hellert, meg a csomagolópapírt illeti, azért itt arányokat kell tartani, mert behülyülnék, hogyha négy napig papírt kéne pakolnom. Abba nem hülyülnék bele, hogyha négy napig Hellert kellene olvasnom, csak még nem próbáltam. Bár nem igaz, amikor a reneszánsz volt a téma, akkor napokig a *Reneszánsz emberrel* voltam elfoglalva, nagyon jó volt.